



• Ebis dolorati alite cus expe nostionseque sitae re in pore cum quiasiment etus et volestius a dolupid quas consequ untori voluptates et ad eatium accus diam fugias derum, quas et voloribus vollupid qui vellit ipsantio magnatam quisquias velit aliquas aut autestem que ra ni ulpa vellanis maioreptur acestio ratendit, velesedicium qui assiminus, tem.

‘JE MOET DOEN!...’

Het is een zin op de briefkaart die generaal-majoor b.d. Verberne aan zijn zoon Jacques stuurde. De kaart is geschreven op zondag 12 mei 1940. Het is Pinksteren en Nederland is dan sinds twee dagen in oorlog met Duitsland. Jacques jr. ligt op diezelfde dag aan het front op de Grebbeberg, tussen Rhenen en Wageningen. Terwijl zijn moeder de helft van de kaart vulde met kleine familiebeslommeringen waar tegelijkertijd grote bezorgdheid over haar zoon doorheen klinkt, wees zijn vader hem vol vuur op de familietraditie van de Verbernes: ‘Je moet *doen!* Nu komt ook jouw naam, de naam van mijn stamhouder op de ring van oorlogen en expedities die wij Verbernes al vanaf 1856 meemaken. Hoerah! Veel succes!’



Ebis dolorati alite cus expe nostonseque sitae re in pore cum quiasiment etus et volestius a dolupid quas consequ untori voluptates et ad eatium accus diam fugias derum, quas et volorbis vollupid qui vellit ipsantio magnatam quisquias velit aliquas aut autestem que ra ni ulpa vellanis maioreptur acestio ratendit, velesedicium qui assiminus, tem.

DOOR OEFENING STERK

Als lid van een familie met militaire tradities was Jacques Verberne vanzelfsprekend voorbestemd tot een leven waarin het leger en het militair zijn een grote rol zou spelen. Zijn jeugd staat voor een belangrijk deel in het teken van het beroep van zijn vader. In hun vrije tijd exerceren zij samen voor hun plezier; Jacques jr. draagt op jonge leeftijd een passend militair uniform. Zijn vader, groot paardenliefhebber, leerde hem vroeg paardrijden. Een wachtmeester uit de eenheid van de generaal drilde hem verder met harde hand en Jacques ontwikkelde zich zo tot een enthousias-

te en uitstekende ruiter. Op het laatst kon hij zonder zadel en met de hand los van de teugels paardrijden.

Hij meldt zich als zestienjarige aan als lid van de Vrijwillige Landstorm: een eenheid met snel oproepbare mannen die dient als een reserve voor het reguliere leger. Het korps stond open voor degenen die vrijgesteld of uitgeloot waren van dienst of die hun dienstdtijd al hadden vervuld. Het motto was 'Als 't moet' en de reservisten moesten voortdurend 'waakzaam' en 'paraat' zijn. Jacques zag het vooral als [...] een vooropleidingsinstituut voor a.s. reserve-officieren ter afkorting van hun eerste dienstdtijd, en door mij gekozen om de mens in Jan Soldaat te leren kennen, en om lekker te banjeren in Gods-vrije natuur, terwijl mijn vader zijn rozentuin nu zelf moest verzorgen.' Helaas bleek bij de keuring op zijn 18e dat Jacques niet zoals zijn vader en grootvader, beroeps carrière in

12-5-40
 Heere Jacques - Moerah!
 Men moet in zons en vader
 e Dootvader al te velle
 deelen - je moet staen; en kom
 volk van naam, de naam van mijn
 stamhandelen op de ring van
 vollen en expositie die wij
 Kerhermas al van af 1856 meemaakt
 Moerah! Keel sukes. Je heft de vader.
 Sieue Jacques. Vader en allen kinderen
 en bleue kinderen goed, alleen dus gien enig
 Sterke van toe gienig! Ik zal voor je
 bidden. Laaf dus ook iets hooren? Je plant
 staaf prachtig in bloei, geef daer een in.
 ches een Sterke van je ienig liefhebber.
 cheder.

Ebis dolorati alite cus expe nostionseque sitae re in pore cum quiasiment etus et volestius a dolupid quas consequ untori voluptates et ad eatium accus diam fugias derum, quas et voloribus vollupid qui vellit ipsantio magnatam quisquias velit aliquas aut autestem que ra ni ulpa vellanis maioreptur acestio ratendit, velesedicium qui assiminus, tem.

het leger zou kunnen maken. Hij droeg een bril en dat was destijds reden voor afwijzing. In 1928 registreert hij zich bij de Nijmeegse Vierdaagse als vrijwilliger Landstorm, sectie Den Haag, en in 1929 staat hij als reserve-korporaal ingeschreven en loopt ook dan de 40 kilometer. Hij maakt promotie: in 1935 wordt hij bevorderd tot reserve-tweede-luitenant; vier jaar later krijgt hij de rang van reserve-eerste-luitenant.

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog telt de Landstorm ongeveer 90.000 reservisten. Jacques is dan inmiddels 29, is ver gevorderd in zijn studie geneeskunde en wordt tijdens de mobilisatie van augustus 1939 opgeroepen. Zijn vader is dan 67 jaar, inmiddels generaal-majoor buiten dienst maar wil weer in actieve dienst en stuurt een verzoek aan de opperbevelhebber van het leger om hem weer op te nemen. Deze wijst hem vriendelijk af.

Op 3 januari 1940 wordt Jacques aangesteld als luitenant-adjutant van reserve-majoor Rigter, commandant van de het 3e bataljon van het 11e regiment infanterie onderdeel van de Vierde Divisie van het Tweede

‘JE MOET DOEN!...’

Legerkorps. (III-11 R.I.) Het bataljon heeft een stafeenheid waarvan Jacques deel uitmaakt, drie compagnieën en een aantal ondersteunende eenheden, waaronder een miltrailleureenheid. Het bataljon is gelegerd eerst in Amerongen en vervolgens in de buurt van kasteel Broekhuizen in de gemeente Leersum, onderaan de Utrechtse Heuvelrug.

Volgens de traditie ondergaat elke nieuweling een ‘ontgroening’ door zijn mede-officieren. Uit hoofde van zijn nieuwe rang en functie heeft Jacques recht op een paard en zijn collega’s hebben er een voor hem uitgezocht. De geselecteerde hengst was een zeer speciaal geval, en had niet voor niets een bijzondere naam: Hitler¹. De hengst was het nuktigste beest van de stallen en hij was ook nog eens opzettelijk woest gemaakt door een paar dagen binnen te zijn opgesloten. Kortom, de hengst was wild en iedereen was benieuwd hoe de nieuweling de eerste rit ervan af zou brengen. Met onverholen trots meldt Jacques vele jaren later dat hij heel blij was met de training uit zijn jeugd en hij zich daardoor gelukkig op bekend terrein bevond. Hij had het dier onder controle en liet naar eigen zeggen zijn collega’s versteld staan. Maar — zeker buiten het zicht en in het omringende bos — kostte het hem de nodige moeite Hitler in bedwang te houden. Het dier had een eigen wil en wilde zijn eigen weg gaan. Jacques moest dus voortdurend corrigeren: ‘[...] terug op het rechte pad en met dezelfde rustige stap er weer voorbij. Hij poogde nog wel even maar veel minder fel. Dit heb ik toen driemaal herhaald en ging daarna over op een langzame draf. [...] Het lukte wel maar met zeer strenge teugels.’ Bij zijn heelhuidse terugkeer wordt hij met applaus ontvangen. Daar schrikt Hitler van, gaat op zijn achterste benen staan en Jacques slaagt er ternauwernood in controle te blijven. De verdere entree in het regiment verloopt na deze respect afdwingende initiatie zonder probleem. Zijn naam was gevestigd, zozeer zelfs dat hij een tijdlang als enige het favoriete paard — en dus niet Hitler — van de regimentscommandant mocht berijden.

Jacques heeft het in die dagen niet erg druk. Hij mengt zich niet in het sociale verkeer van officieren want hij wilde niet veel uitgeven aan frivoliteiten, maar sparen voor zijn studie geneeskunde, die hij vanwege de mobilisatie had moeten afbreken. Hij is niet de enige die weinig om handen had. De manschappen, veelal boerenzonen, verveelden zich dood. Met een aantal van hen dient hij een verzoek in om een nieuwe paardenstal in

¹ Jacques Verberne beschrijft dit verhaal terwijl hij type-oefeningen doet. Hij is dan inmiddels 90 jaar oud, maar de sporen van de oorlog zijn nog niet uitgewist. Men name met de naam Hitler heeft hij moeite zeker als die met een paard wordt geassocieerd. Hij noemt hem Hilter, Hiller of Hitter maar misschien zijn het enkel typefouten.



‘JE MOET DOEN!...’

• Ebis dolorati alite cus expe nostionseque sitae re in pore cum quiasiment etus et volestius a dolupid quas consequ untori voluptates et ad eatium accus diam fugias derum, quas et voloribus vollupid qui vellit ipsantio magnatam quisquias velit aliquas aut autestem que ra ni ulpa vellanis maioreptur acestio ratendit, velesedicium qui assiminus, tem.

het kamp te bouwen en dat wordt ingewilligd; Jacques is opzichter, werkt zelf ook enthousiast mee en de moraal van de mannen gaat zichtbaar omhoog. Jacques stelt later vast dat hij zeer heeft genoten van die fase van zijn mobilisatietijd.

Hij krijgt wel één netelige klus te klaren. Hij leidt het onderzoek naar de politieke kleur en betrouwbaarheid van zijn directe chef reserve-majoor Rigter. Deze blijkt inderdaad een actief NSB'er te zijn als kringleider in Lochem en kon dus met geen mogelijkheid gehandhaafd blijven als bataljonscommandant aan het front. Jacques' voorganger als adjudant van Rigter was reserve-kapitein Franssen en ook hij staat onder verdenking van een NSB-lidmaatschap. Rigter wordt uit voorzorg overgeplaatst naar Delft en eind maart vervangen door majoor Van der Ploeg. Franssen mag wel blijven en is zelfs aangesteld als leider van de 2e compagnie. Van der Ploeg geeft hem wel meteen een reprimande omdat hij zijn compagnie het beladen, want pro-Duitse *'Wir fahren gegen England'* heeft laten zingen.

De rust van de eerste maanden van 1940 is slechts stilte voor de storm. Op 19 april heeft minister-president De Geer de staat van beleg voor het hele land afgekondigd wegens de dreigende houding van Duitsland. De regering hoopt net als in de Eerste Wereldoorlog neutraal te kunnen blijven. In de nacht van 9 op 10 mei is het ineens afgelopen met paardrijden en stallen bouwen. De alarmfase wordt afgekondigd. De Duitsers zijn Nederland binnengevallen en de Grebbelinie tussen Rhenen en Wageningen is een van de belangrijkste speerpunten van het Duitse leger. Als men die linie kon doorbreken, lag het westen van het land met de grote steden open en moest Nederland wel capituleren.

Het resultaat is bekend.

De Duitsers beschikten over twee infanteriedivisies en een Waffen-ss eenheid, in totaal meer dan 20.000 mannen, hoewel zeker niet iedereen van die troepen meteen inzetbaar was, want zij waren nog actief in andere delen van het land en druk met de verplaatsing naar de Grebbeberg. Aan Nederlandse kant lagen 2500 soldaten, met name van het 8e en 19e infanterieregiment. Het bataljon III-11 R.I. van luitenant-adjudant Jacques Verberne lag in Leersum klaar als reserve-eenheid. De vijand trekt op de avond van 10 mei Wageningen binnen op enige kilometers van de Grebbeberg, begint op de volgende dag de aanval; breekt aan het eind van de daaropvolgende middag door de eerste frontlinie en probeert een verdere



Ebis dolorati alite cus expe nostionseque sitae re in pore cum quiasiment etus et volestius a dolupid quas consequ untori voluptates et ad eatium accus diam fugias derum, quas et voloribus vollupid qui vellit ipsantio magnatam quisquias velit aliquas aut autestem que ra ni ulpa vellanis maioreptur acestio ratendit, velesedicium qui assiminus, tem.

doorbraak te forceren op de zuidelijke flanken van de Grebbeberg. Daarin slaagt men 24 uur later. Er vinden nog wel sporadisch tegenoffensiefjes plaats, maar rond het middaguur op 13 mei zijn de Nederlandse troepen onder de voet gelopen of op de terugtocht. Een laatste verdedigingslinie kan in de wanorde die ontstaan is, niet meer worden opgetuigd en de legerleiding moet erkennen dat de slag definitief verloren is. Samen met het bombardement op Rotterdam op 14 mei luidt het de uiteindelijke capitulatie op 15 mei in. Nederland is bezet.

De legerleiding besluit direct na de slag om de Grebbeberg en ook na de oorlog tot een zeer grondige evaluatie van wat er in die vijf etmalen is gebeurd. Daarvoor is gebruik gemaakt van gespreksverslagen van soldaten en officieren die aan het front hebben meegevochten, ook die van Jacques zelf. Het is met al die gegevens mogelijk om bijna per uur en per handeling een idee te krijgen van wat Jacques en zijn bataljon hebben meege maakt. Want zijn bataljon werd precies daar ingezet waar de Duitsers hun beslissende doorbraak hadden gepland: de zuidflank van de Grebbeberg.

‘JE MOET DOEN!...’

DE SLAG OM DE ZUIDFLANK

Het is pas op eind van die middag, Pinksterzondag, dat het bataljon op het slagveld komt en de eerste gevechtshandelingen begint. Het loopt allemaal heel anders dan gepland, want een uur later kan Jacques kan zijn eigen bataljon al niet meer vinden.

ZONDAG 12 MEI DE VOORAVOND De vooruitgeschoven eenheden van het bataljon zijn tot dan toe eigenlijk zonder veel tegenstand opgerukt. Ze zijn aan komen lopen over de ‘holle weg’ die Rhenen met Wageningen verbindt. De weg ligt diep verzonken in de stuwwal en biedt daarom veel bescherming. Zij zijn net het viaduct bij het station Rhenen gepasseerd als Van der Ploeg een paar honderd meter verder opdracht geeft aan weerszijden van de weg positie te kiezen. Ze zijn nog niet bij de loopgraven die ze conform het gegeven bevel moesten bezetten. Jacques gaat als verbindingsman de verschillende secties van de mitrailleureenheid opdracht geven zich te verzamelen als op dat moment het bataljon in een grote aanval van de Duitse troepen langs de zuidelijke linie terechtkomt. De beschietingen zijn hevig.

De schrik zit er meteen in en veel mitrailleurschutters lopen weg en zoeken dekking. Ze worden vooral door scherpschutters beschoten die zich verborgen houden in de bomen. Commandant Van der Ploeg stelt zichzelf op achter een van de wapens en begint vanuit een greppel langs de weg te schieten. Even later raakt hij gewond. Een kogel heeft zijn enkel doorboord en hij bloedt hevig. Hij beveelt Jacques naar voren te gaan. Als deze maar een seconde aarzelt, roept de geagiteerde en zijn pijn verbijterende Van der Ploeg dat hij en zijn collega’s allemaal lafaards zijn. Jacques komt meteen in actie en helpt de schutter uit de boom te schieten. Omdat de groep in onbeschermd terrein ligt, krijgt hij vervolgens van zijn commandant de opdracht om de loopgraven te verkennen die verderop zouden moeten liggen. Hij zal Van der Ploeg niet meer terugzien. Als hij naar voren buikschuift, merkt hij dat ze maar iets meer dan tien meter van de eerste loopgraven vandaan liggen. Deze linie, de zogenaamde Stoplijn, moet de vijand opvangen als die door de eerste meer oostelijk gelegen Frontlijn breekt, en bestaat uit een aantal ondiepe loopgraven. Nadat hij door de stellingen is gelopen, steeds dekking zoekend, komt hij bij een commandopost. Het is, zo hoort hij, die van een eenheid van het eerste bataljon van het 8^{ste} regiment, dat al lange tijd op de Stoplijn tussen

de grote weg naar Wageningen en de Neder-Rijn geposteed is en zwaar onder vuur ligt van de Duitsers, want zij zijn de Frontlijn de nacht ervoor gepasseerd en doen verwoede pogingen om ook deze linie in handen te krijgen. Het is een chaos in de post en de dienstdoende reserve-kapitein Brittijn maakt een tamelijk radeloze indruk op Jacques. Zijn 3^e compagnie van het bataljon had namelijk even tevoren een tegenaanval uitgevoerd, maar was daarbij in de rug beschoten door eigen troepen. De kapitein vertelt hem wat er is gebeurd. De aanval was afgekondigd om 17.30. Toen hij zijn stellingen verlaten had, zich een weg door tientallen meters dik kreupelhout heen worstelde en midden in de tegenstoot was, kwam eindelijk maar zonder vooraankondiging de versterking waar hij al lang om gevraagd had bij zijn stelling. Omdat die leeg was, moet de eenheid geconcludeerd hebben dat de compagnie van Brittijn gevlucht was of zich teruggetrokken had. Toen men daarna vlakbij allerlei beweging zag en schoten hoorde, had de leiding ongetwijfeld gedacht dat het oprukkende Duitsers moesten zijn en had zonder aarzelen bevolen het vuur te openen op deze vijand. Schuilend achter een boom en door zijn kijker spiedend zag Brittijn helmen schitteren in de zon en begreep dat het groene, dus Nederlandse helmen waren. Ze werden dus inderdaad van achteren aangevallen en wist niet anders meer te doen dan de tegenstoot af te blazen en terug te keren naar zijn eigen stelling. Toen hij daar na de nodige moeite aankwam, zag hij dat de stelling leeg was. De versterking was nu zelf op de vlucht geslagen.

Jacques beseft op dat moment dat het waarschijnlijk zijn eigen bataljon is geweest dat hierbij betrokken was. Om het uit te zoeken loopt hij in de schemer terug naar de plek waar hij zijn commandant had achtergelaten, maar daar ter plekke is dus niemand meer van zijn eigen bataljon te vinden. Hij begrijpt in eerste instantie niet waar ze gebleven zijn want de opdracht was duidelijk: het bataljon moest hier zijn, het moest de Stoplijn bezetten en die ten koste van alles verdedigen. Maar na een tijdje moet hij wel concluderen dat het allemaal niet zo verbazingwekkend is. Dit spoorloos verdwijnen is typerend voor de chaos waarin zijn eenheid op weg naar het front is getrokken.

VRIJDAG 10 EN ZATERDAG 11 MEI Het was allemaal begonnen op de donderdag toen men vlak voor middernacht vliegtuigen had horen overkomen. De legerleiding was bang dat de Duitsers parachutisten achter het front, dus achter de Grebbeberg, zouden droppen om zo het Nederlandse



Ebis dolorati alite cus expe nostionseque sitae re in pore cum quiasiment etus et volestius a dolupid quas consequ untori voluptates et ad eatium accus diam fugias derum, quas et volorbis vollupid qui vellit ipsantio magnatam quisquias velit aliquas aut autestem que ra ni ulpa vellanis maioreptur aestio ratendit, velesedicium qui assiminus, tem.

leger in de rug aan te vallen. Diezelfde nacht nog, vrijdag 10 mei, kwamen dan ook de eerste orders van de divisiecommandanten binnen. Het bataljon van majoor Van der Ploeg kreeg de taak eventuele aanwezige vijandelijke parachutisten op te zoeken en gevangen te nemen. Met zijn manschappen verkent Jacques bijna twee dagen lang de omgeving van Leersum en Amerongen, maar hij zal geen enkele levende parachutist vinden. Zijn bataljon is verder ingezet bij de bewaking van munitiedepots in de buurt, de evacuatie van dorpen en de luchtverdediging tegen vijandelijke vliegtuigen. Zo ver achter de linies is de oorlog tot dan toe nog tamelijk ver weg. Men was ook nog naïef. Toen enkele vliegtuigen, die vanaf de grond beschoten werden, terug begonnen te vuren, bleven de jongens rustig naar boven staan kijken, er sloegen geen acht op de kogels die door de boomtakken floten.

Bij zijn terugkeer in het basiskamp, laat in de avond van zaterdag 11 mei, blijkt er een nieuwe opdracht binnengekomen te zijn: *‘III-11 R.I. rukt morgen (12 Mei) bij het aanbreken van den dag op naar Rhenen en komt aldaar ter beschikking van Commandant IVE Divisie.’* De nacht van 11 op



Ebis dolorati alite cus expe nostionseque sitae re in pore cum quiasiment etus et volestius a dolupid quas consequ untori voluptates et ad eatium accus diam fugias derum, quas et vololibus vollupid qui vellit ipsantio magnatam quisquias velit aliquas aut autestem que ra ni ulpa vellanis maioreptur acestio ratendit, velesedicium qui assiminus, tem.

12 mei is het menens en wordt het zeer onrustig door het herhaalde vuren van de vijandelijke artillerie; de granaten waren zelfs een paar keer in de onmiddellijke nabijheid van de commandopost terechtgekomen. De troepen worden op de oprijlaan van het kasteel verzameld en door Van der Ploeg geïnstrueerd over de dingen die gaan komen.

ZONDAG 12 MEI, OCHTEND EN MIDDAG Om 6 uur in de morgen was het hele bataljon van Leersum op de fiets naar Remmerden, 13 kilometer verderop, vertrokken om vervolgens naar Rhenen te marcheren, nog eens een kleine 4 kilometer verder naar het oosten. Het was nog steeds mooi weer, weliswaar iets minder fraai dan de twee vorige dagen en half bewolkt. Het is om die tijd in de ochtend wel fris, net boven het vriespunt. In Rhenen ontving de commandant de vervolgorde: *‘III-11 R.I. is bestemd voor*

‘JE MOET DOEN!...’

versterking der door II-19 R.I. te bezetten tweede verdedigingslijn.’ Het overgrote deel van het bataljon had aan de rand van het stadje een rustplaats gezocht in afwachting van wat er komen ging. Van der Ploeg en Jacques waren weggegaan voor nader overleg met hun superieuren. Er was vervolgens een groot probleem ontstaan. Kapitein Franssen, de aanvoerder van de grootste compagnie van het bataljon was bij de tijdelijke afwezigheid van zijn superieur weer teruggegaan in de richting van Remmerden. Andere onderdelen raakten erdoor in verwarring en wilden ook terugtrekken. Niet veel later was er daardoor een geweldige ruzie midden op de weg toen Van der Ploeg en kapitein van Buuren van de Staf IVe Divisie achter Franssen aan waren gegaan en hem om uitleg vroegen. Naar eigen zeggen had hij zich teruggetrokken op last van diezelfde Van Buuren. Deze laatste bestreed ten eerste dat hij zo’n opdracht tot terugtrekking had gegeven, maar had juist Franssen al twee keer terug naar voren verordonneerd. Van der Ploeg was woedend en sprak hem in het bijzijn van de gehele compagnie toe: ‘Mannen wat hier gebeurt, grenst aan landverraad, we hebben nog geen vijand gezien, geen patroon verschoten en we hebben al onze munitie nog, terwijl het Bataljon opdracht heeft te Rhenen te legeren en ter beschikking van den Divisie te blijven, wordt hier 4 kilometer teruggetrokken. Ik gelast U zich onmiddellijk aan het hoofd van de Compagnie te stellen en direct af te marcheren naar Rhenen.’

Franssen nam zijn manschappen weer mee naar voren, maar door dit oponthoud was er veel vertraging ontstaan, zodat het bataljon pas veel later zijn stellingen langs de hoofdweg kon betrekken. Het bataljon trok verder over de grote weg naar Wageningen. Zij gingen het spoorviaduct over en hielden halt bij een open gekapt perceel hout, iets voorbij hotel De Grebbeberg. Daar gaf Van der Ploeg het bevel dat de compagnie Franssen links van de weg en kapitein Dewez van de 3^e compagnie rechts van de weg positie moest kiezen.

Weer ontstond er een probleem. Bijna tegelijkertijd met de aanval die Van der Ploeg verwondde, had Franssen zelf weer de opdracht tot terugtrekken aan zijn manschappen gegeven en was zijn compagnie enkele honderden meters terug langs de hoofdweg in dekking gegaan. Hierdoor was Jacques volkomen geïsoleerd geraakt en een groot gedeelte van de Stoplijn daardoor onbezet, waardoor dat gedeelte van de Zuidflank open lag. De vijand kon de stellingen zonder veel moeite bezetten en daarmee extra druk op de rest van de Stoplijn uitoefenen. Het bataljon zal dus de gegeven opdracht nooit uitvoeren en zal het 19^e regiment nooit bereiken.

3g Rhenen O.
↑ N.



Gekopieerd uit het verslag
van 10-14 dec 1940
in verband met
F. J. H. in de boezem
3-I-8 R.I.

- xxxxx versperning
- U8-9 uitkijkposten
- Z zoeklicht
- K keuken
- pag. of 6 veld
- zw. mitrailleur
- mr. v. 8.
- 7 veld
- 12 l. staal
- stellingen
- vyandl. opstelling op 12/5-40
- aanvalsrichting D. troepen (voor cover persoonlijk nagegaan)
- + hp.v.
- terugtochtsweg 3-I-8 R.I.
- /// bos of kreupelhout

1/10000

Steenoven
"De blauwe Kamer"

Opheusden veer

☛ Ebis dolorati alite cus expe nostonseque sitae re in pore cum quiasiment etus et volestius a dolupid quas consequ untori voluptates et ad eatium accus diam fugias derum, quas et vololibus vollupid qui vellit ipsantio magnatam quisquias velit aliquas aut autestem que ra ni ulpa vellanis maioreptur acestio ratendit, velesedicium qui assiminus, tem.

ZONDAG 12 MEI, AVOND EN NACHT Op de plek terugkomen waar Van der Ploeg gewond zou moeten liggen, weet Jacques natuurlijk nog niet van de actie van Franssen maar hij ziet wel achtergelaten mitrailleurs en wat munitie. Als hij echt niemand meer kan vinden, loopt hij terug naar de post van Brittijn en brengt daar de nacht door. Het is daar nog steeds chaos. De mannen zijn gedemoraliseerd door de mislukte tegenaanval en door de overweldigende vuurkracht van de Duitsers. Ze verliezen elk uur manschappen in de steeds weer oploeiende strijd. De onrust wordt die nacht nog eens versterkt door onheilspellende geluiden van de wilde dieren uit Dierentuin Ouwehand die de vorige dag zijn losgelaten en nu vrij op de Grebbeberg rondlopen of erboven vliegen. De leeuwen en andere roofdieren zijn weliswaar doodgeschoten door directeur Ouwehand zelf, maar de overige dieren krijgen alle vrijheid omdat ze niet langer verzorgd kunnen worden. Apen slingerden door de bomen en papegaaien vlogen er krijgsend boven.

Kapitein Brittijn is, net als zijn mannen, oververmoeid en er is weinig te eten. Hij treedt niet of nauwelijks meer op. Jacques neemt energiek en volledig opgeladen de leiding op zich en krijgt van een aantal soldaten de bijnaam ‘Luitenant Blitz’. Hij herstelt de orde in de compagnie en overlegt met officieren die andere plekken op de Stoplijn bezetten zodat die weer effectief te verdedigen is. Toen het licht werd begon zich de eigenlijke aanval op de stelling af te tekenen. Uit het kreupelhout kwam hardnekkig infanterievuur. Ook de aanvallers in de bomen kwamen dichterbij, en begonnen van boven af de stelling in te schieten. Zelfs vanuit de bomenrij, die veertig meter achter de stelling liep, wordt de compagnie onder vuur genomen. Men werd wederom van achteren aangevallen, maar dit keer zijn het wel de Duitsers, die blijkbaar via een omtrekkende beweging in staat waren geweest zich achter de Stoplijn te vestigen. Jacques besluit dan in de vroege ochtend, samen met ordonnans Kuipers, overleg te voeren over versterkingen met de bataljonscommandant majoor Landzaat.

MAANDAG 13 MEI, OCHTEND Het is nog steeds koud en het is bewolkt geworden. Er is gelukkig nauwelijks wind. De commandopost ligt aan de rand van de dierentuin. Het is maar een paar honderd meter, maar door de voortdurende beschietingen doen ze over die afstand meer dan een

uur. Ze moeten de weg naar Wageningen oversteken en dan via loopgraven en bospaden naar de dierentuin lopen. De post is gevestigd in een grote villa. De boodschap die de commandant te vertellen heeft, is niet plezierig. Majoor Landzaat beveelt ze ten koste van alles stand te houden en zegt bovendien dat er geen versterkingen meer zullen komen. Hij heeft zelf ook geen mogelijkheid meer om met wie dan ook te communiceren. Alle verbindingen zijn uitgevallen. Zijn post is bijna helemaal omsingeld en de munitie raakt op. Jacques brengt hem nog een achtergebleven zware mitrailleur met de nodige munitie. Met Kuipers haalt hij op de terugweg nog een aantal hospikken op, bij de Rijksweg, die de gewonden op hun deel van de Stoplijn moeten gaan verzorgen. Als hij weer op zijn plek is, herkent hij met cadet-vaandrig In den Bosch het gevechtsterrein maar zij kunnen samen maar weinig zicht krijgen op waar de vijand precies is. Het schootsveld is niet vrij. Er staan overal bomen en bosjes en er ligt kreupelhout waarachter de Duitse troepen makkelijk dekking vinden en zo steeds dichterbij kunnen komen. Er zitten scherpshutters in de bomen die in de ondiepe loopgraven makkelijk doelwit vinden. De paniek is zo groot dat elk vijandelijk schot uit een boom zonder overleg met een kogelregen wordt beantwoord. Van een gecoördineerde actie is geen sprake meer en de munitie raakt daardoor snel op en Jacques kan niet anders doen dan een voorzichtiger houding te vragen.

MAANDAG 13 MEI, 12 UUR Tegen het middaguur kwamen de manschappen van de linkervleugel in paniek naar rechts opdringen, met de mededeling, dat de vijand in de loopgraaf was. Het was loos alarm. Een sergeant-majoor van een teruggeslagen compagnie, bezeten door de frontkolder was op de borstwering geklommen en werd er weer afgeschoten. Zwaargewond in de loopgraaf vallend, spoorde hij de jongens aan tot vluchten. Bijna tegelijkertijd klinkt plots ‘Hoera, de versterking’ uit de stelling, maar Jacques ziet door zijn verrekijker dat de Duitsers nu vlakbij zijn. De vijand rent links vanuit het noorden de weg over en kan nu wel de loopgraaf inkomen, de aanvallers breken ook vanuit het oosten door het kreupelhout voor de stelling en vanuit de bomen ten westen blijft men ook schieten. Van bijna alle kanten naderen ze en Jacques beveelt tot de terugtocht richting rivier, de enige nog open route. Brittijn neemt hierover de leiding en voert het merendeel van de troepen met zich mee. Jacques blijft achter met cadet-vaandrig In den Bosch, vaandrig Donselaar en enkele soldaten om de aftocht te dekken. Daarvoor gebruiken ze de nog be-



Ebis dolorati alite cus expe nostionseque sitae re in pore cum quiasiment etus et volestius a dolupid quas consequ untori voluptates et ad eatium accus diam fugias derum, quas et voloribus vollupid qui vellit ipsantio magnatam quisquias velit aliquas aut autestem que ra ni ulpa vellanis maioreptur acestio ratendit, velesedicium qui assiminus, tem.

schikbare handgranaten. In den Bosch schroeft de dop eraf, Jacques gooit ze in noordelijke richting, Donselaar in oostelijke en de soldaten naar het westen. De Duitsers gooien ook met handgranaten maar die komen veel te ver neer en verwonden niemand. Ze lopen achterwaarts de stelling door richting uitgang met de eerste Duitsers op slechts 15 meter afstand. Elke granaat die ze gooien is raak wat Jacques doet uitroepen: 'Een mooie bal, kerel, een mooie bal.' Zo kunnen ze twee aanvallen afslaan, maar de derde is niet te stoppen. Terwijl ze granaten blijven gooien, trekken zij zich terug van de heuveltop. Jacques is nog wel in staat een achtergebleven lichte mitrailleur mee te nemen. Bij het afdalen van de berg, door dicht kreupelhout, struikelen hij en In den Bosch en vallen ongeveer 30 meter rollend naar beneden.

Eenmaal beneden, dichtbij de Neder-Rijn, wordt er gevuurd vanuit dezelfde stelling als die van waaruit ze gevlucht zijn en die nu in Duitse handen gevallen is. Jacques schiet met de meegenomen mitrailleur, en om goed te kunnen richten gebruikt hij de schouder van In den Bosch als affuit. Dat is voldoende want het heeft resultaat, wat blijkt uit het geschreeuw dat van boven weerklinkt. Het vijandelijk vuur zwijgt voor even

'JE MOET DOEN!...'

en daardoor kunnen zij in gewoon tempo verder lopen. Verderop moeten ze nog twee keer schieten voordat ze definitief uit het schootsveld zijn. Ze trekken langs de oever van de Rijn verder; door de pijlers van de brug zijn ze onzichtbaar voor hun achtervolgers. Rhenen laten ze rechts liggen want het grootste deel van het dorp ligt onder zwaar artillerievuur en staat in brand. Verderop bij het dorp Elst nemen ze afscheid van elkaar, te midden van vluchtende en ongeorganiseerde troepen. In den Bosch moet verantwoording afleggen bij kapitein Van Buuren en Jacques meldt zich bij kapitein Hendriks van de Staf van de Vierde Divisie. De strijd om de Grebbeberg is afgelopen. De Duitsers hebben vrije doorgang.

KRITISCHE GEVECHTSBERICHTEN

De slag om de Grebbeberg was kort en hevig. Aan Nederlandse kant zijn 382 doden gevallen, de Duitsers verloren 259 man. In het 8^{ste} regiment waarvan twee bataljons in de Frontlijn en een (dat van Brittijn) op de Stoplijn vochten kwamen maar liefst 186 militairen om het leven. Het 11^e regiment waarvan Jacques deel uitmaakte telde 46 gesneuvelde soldaten.

Hoewel de publieke opinie lang aan de weerbaarheid van de troepen getwijfeld had, hebben de soldaten wel degelijk forse tegenstand geboden aan een numerieke overmacht. Na de oorlog resulteert dat in een aantal militaire onderscheidingen. Jacques is de enige in zijn bataljon die een Bronzen Leeuw, de een-na-hoogste militaire onderscheiding, heeft gekregen. Wel krijgen twaalf collega's een Bronzen Kruis, de twee-na-hoogste. Het merendeel van die meidagen vocht Jacques mee met het 8^{ste} infanterieregiment. Daar krijgen vijf militairen de hoogste militaire eer in Nederland, de Willemsorde, 13 een Bronzen Leeuw en 43 een Bronzen Kruis. De twee mannen met wie Jacques het meest heeft opgetrokken, vaandrig In den Bosch en ordonnans Kuijpers, krijgen net als hij de Bronzen Leeuw². De beschrijving in het Koninklijk Besluit no. 23, dd. 29 mei 1947 slaat specifiek op Jacques, maar had evengoed op de andere twee van toepassing kunnen zijn.

‘Heeft zich door het bedrijven van zeer moedige en beleidvolle daden in de strijd tegenover de vijand onderscheiden, door op 12 en 13 mei 1940 tijdens de strijd op de Grebbeberg, nadat hij als bataljonsadjutant het verband met een reeds in gevecht gewikkeld ander bataljon had moeten opnemen, op onverschrokken wijze onder zwaar vijandelijk vuur bij één van de onderdelen van dit bataljon aan het gevecht deel te nemen, toen hij ondanks herhaalde pogingen zijn eigen bataljon niet meer in de oorspronkelijke opstelling of in de omgeving daarvan had kunnen terugvinden. Daarbij zelf een mitrailleur te bedienen en handgranaten te werpen, waardoor de in en achter de eigen loopgraven doorgedrongen vijand verliezen werden toegebracht en deze zich slechts voet voor voet verder kon werken. Door zijn onversaagde, opgewekte, bemoedigende en uiterst flinke houding te midden van de

handgranatenstrijd op korte afstand het moreel van een kleine groep, welke de aftocht dekte en waarvan hij het bevel op zich had genomen, op te voeren en aldus omsingeling door de overmachtige vijand te beletten.’

Passages in de schriftelijke getuigenissen van meerdere soldaten met wie hij gevochten heeft, ondersteunen deze waarderende woorden aan het adres van Jacques:

- ‘Betreffende Luitenant Verberne: ik ontmoette hem pas na de gevechten, maar uit verhalen van mijn jongens vernam ik dat hij een van de weinige flinke kerels was die zij ontmoet hadden.’
- ‘Hierbij moge nog vermeld worden dat de Luitenant Verberne de enigste Officier was die toen bij ons in de stelling aan de strijd deelnam.’
- ‘Luitenant Verberne vertoonde leiderscapaciteiten en gedroeg zich moedig. Hij was flinker dan de Kapitein.’
- ‘Het linker gedeelte van de stelling werd verdedigd door Vaandrig In den Bosch en Luitenant Verberne. Deze laatste was voor ons een onbekende, maar hij heeft door zijn moed en dapperheid een prachtig voorbeeld aan zijn manschappen gegeven. Hij was een militair.’

Ondanks die blijk van moed van individuele manschappen, was de nederlaag een blamage voor de legertop. In de eerdergenoemde evaluatie komt een aantal zaken naar voren die verkeerd is gegaan.

Het Nederlandse leger had geen gevechtservaring, de moraal bij de troepen was niet erg hoog en de soldaten waren qua wapenvoering zeer gebrekkig uitgerust en bovendien slecht getraind. Er waren nauwelijks cavalerie en luchtmacht om de grondtroepen te ondersteunen. De Duitsers daarentegen beschikten wel over een modern, goed uitgerust en zeer gemotiveerd leger.

De stellingen op de Grebbeberg voldeden niet aan de eigentijdse eisen van oorlogvoering. De Frontlijn en Stoplijn waren niet met elkaar verbonden; het terrein beschikte over te weinig en te ondiepe loopgraven en was onoverzichtelijk vol (bomen, bosschages, etc.) Hierdoor werd de verdediging ernstig bemoeilijkt. Bovendien bleken de Duitsers veel beter op de hoogte te zijn van bijzonderheden in het terrein en waren hun kaarten gedetailleerder.

Het grootste probleem van het Nederlandse leger lijkt echter de

² Naast deze mannen hebben ook andere soldaten die in de tekst genoemd zijn onderscheidingen gekregen. Majoor Landzaat heeft postuum de Willemsorde ontvangen, majoor van der Ploeg het Bronzen Kruis en reserve-kapitein Brittijn heeft het verzetskruis postuum ontvangen na zijn executie in maart 1945. Sergeant Sesting was ook actief in het verzet in het oosten van het land.

gebrekkige communicatie te zijn geweest, zowel die tussen als binnen de verschillende eenheden. Al heel snel werkten de essentiële radioverbindingen niet meer, wisten officieren niet wat de bevelen waren en was er geen sprake meer van onderlinge afstemming. Het gevolg was enorme verwarring en chaos, die door minder sterke karakters makkelijk aangegrepen konden worden om zich te onttrekken aan de strijd.

De gevechtsberichten van Jacques en zijn medestrijders geven voorbeelden te over.

RESERVE-LUITENANT J. VERBERNE:

- ‘Opdracht werd gegeven op te rukken richting Grebbeberg om daar de stoplijn te bezetten. Er waren verder geen gegevens; alleen zou de vijandelijke sterkte daar bestaan uit 15 à 20 man. (Later is gebleken dat dit niet het geval was; de sterkte was zeker 6.000 man).’
- ‘[Ik] had de opdracht van Majoor van der Ploeg om de stoplijn te verkennen, omdat ons niets bekend was. Wij hadden ook geen kaart.’
- ‘In deze commandopost was het een grote wanorde. Kapitein Brittijn trok zich nergens iets van aan. Hij lag op zijn kribbe. [...] Leiding was er niet.’
- ‘Het bleken echter aanvals- en geen verdedigingsgranaten te zijn. Ik heb nog geprobeerd te kijken in hoeverre de troep geoefend was in het gooien ervan. Er was echter niemand, die het beheerste.’

CADET-VAANDRIG F. IN DEN BOSCH:

- ‘Ik wist toen dat we de Duitsers niet konden tegenhouden. Wat me bijzonder heeft teleurgesteld, is dat men ons met inferieure middelen de strijd heeft ingestuurd. Toch heb ik op de berg nooit het gevoel gehad dat ik zinloos bezig was. We hebben ons verdedigd en we hebben verloren.’
- ‘De wapens waren 9 maanden in gebruik en niet ingeschoten en weigerden vrij dikwijls. Ook het vullen van handgranaten was bij de soldaten onbekend.’
- ‘De versperringen zijn onder andere me een doorn in het oog. Hoe het mogelijk is, dat ze zulke belangrijke dingen zo stumperig kunnen neerzetten: liefst in terreininzinkingen.’
- ‘Op schietbanen hebben wij slechts enkele malen geweer-geschoten, aangezien de kapitein ook niets bij de Majoor durfde voor te stellen.’
- ‘We reden de weg langs in de richting Utrecht, en passeerden vele troe-



☛ Ebis dolorati alite cus expe nostonseque sitae re in pore cum quiasiment etus et volestius a dolupid quas consequ untori voluptates et ad eatium accus diam fugias derum, quas et valoribus vollupid qui vellit ipsantio magnatam quisquias velit aliquas aut autestem que ra ni ulpa vellanis maioreptur acestio ratendit, velesedicium qui assiminus, tem.

pen te voet, die snel zich in dezelfde richting verplaatsten. Velen vonden ook een plaats op vrachtwagens, die overal langs de weg stonden.’

SOLDAAT/ORDONNANS KUIJPERS:

- ‘Wij waren met 2 ordonnansen. Ik heb steeds alleen dienstgedaan daar de andere ordonnans helemaal over zijn zenuwen heen was.’
- ‘Maar daar de bomen dicht op elkaar stonden kon ik slechts met de mitrailleur een klein gedeelte onder vuur nemen. Slechts op de plaats waar de prikkeldraadversperringen stonden, waren de bomen verwijderd, daarvoor of erachter mocht niets weggekap worden, waarom mochten we geen schietsleuven hakken? Het antwoord is: *‘Men vond het jammer zoveel natuurschoon te vernielen.’*

VAANDRIG J. DONSELAAR:

Deze vaandrig somt het allemaal in een rijtje op:

- ‘1. Er was totaal geen leiding.
2. De Officieren waren niet voor hun taak berekend, ze waren laf en waren bevreesd voor hun eigen leven, ze lieten het de manschappen maar opknappen. (De goede uitgezonderd natuurlijk.)
3. De munitie-aanvoer was niet geregeld.
4. Na de eerste dag was er al geen eten en drinken meer.
5. Na de oorlog vonden we in de reserve munitiekisten losse patronen. [...]
6. In het voorterrein voor de stelling mocht niet gekapt worden. Wanneer ik erom vroeg, was het antwoord: het is jammer van het natuurschoon.
7. De organisatie van de hospitaalsoldaten klopte niet.
8. De lichte mitrailleurs weigerden geregeld.
9. Zelfs de sergeanten wisten niet hoe met handgranaten om te gaan.
10. Op een terugtocht was niet gerekend.’

DE AFFAIRE FRANSSSEN

Eén episode uit de gevechtshandelingen van Jacques mag hier niet ontbreken en die episode zal de nodige gevolgen voor hem hebben in de verdere oorlogsjaren.

In de vroege ochtend van maandag 13 mei keert hij, zoals gezegd, terug van de commandopost van majoor Landzaat en kruipt samen met ordonnans Kuijpers op handen en voeten terug naar hun eigen commandopost. De route die ze volgen ligt onder vuur en zij zijn gedwongen van dekking tot dekking te sprinten. Onderweg, vlak bij de weg van Hotel De Grebbeberg naar het Dierenpark Ouwehand horen zij ineens Duits spreken en ze zoeken meteen dekking. Kuijpers roept *‘Handen omhoog’*, maar er is geen beweging. Hij schreeuwt vervolgens: *‘Ik roep nog één keer, komen jullie niet, dan schiet ik’*. Uit de bosjes klinkt ineens *‘Hör einmal Kameraden, nicht schiessen’*. Reserve-kapitein Franssen, de eerdergenoemde leider van de tweede compagnie, komt ongewapend, zonder uitrusting en officierstecken samen met sergeant Sasing tevoorschijn. Deze laatste vertoont alle verschijnselen van shellshock: tremors, bleek, hyperventilatie en volstrekt de kluts kwijt. Franssen daarentegen is om een andere reden lijkebleek. Hij weet dat Jacques wist dat hij en zijn kompaan zich als Duitsers voordeden en zonder meer hadden willen overlopen. Franssen weet natuurlijk wat hem te wachten staat. Op desertie en lafheid staat de doodstraf en het opercommando had die ochtend nog eens aan iedereen laten weten dat zij die deserteren of zich als Duitser zouden voordoen per onmiddellijk geexecuteerd zouden worden.

Samen met Kuijpers drijft Jacques beide mannen terug naar Landzaat. Als hij merkt waar ze naar toe gaan, rent Franssen weg. Jacques ziet zich gedwongen om hem, na nog een waarschuwing, neer te schieten. De kogel doorboort de heup en de kapitein valt neer. Jacques heeft hem vervolgens overeind getrokken en de huilende man naar de vlakbij gelegen legerpost van majoor Landzaat gedirigeerd waar hij in een schuur opgesloten wordt. Jacques wacht het vervolg niet af en loopt terug naar de stelling van Brit-tijn op de Stoplijn. Een collega van Jacques, reserve-kapitein Dewez komt later die ochtend voor overleg bij Landzaat. Hij ziet Franssen dan, nog steeds huilend, in een hoekje zitten en de man zegt snotterend dat hij echt geen verrader is. Dewez blijft die ochtend bij Landzaat, helpt hem stand te houden en hij ziet, als de post van Landzaat volledig is omsingeld en



Ebis dolorati alite cus expe nostionseque sitae re in pore cum quiasiment etus et volestius a dolupid quas consequ untori voluptates et ad eatium accus diam fugias derum, quas et vololibus vollupid qui vellit ipsantio magnatam quisquias velit aliquas aut autestem que ra ni ulpa vellanis maioreptur acestio ratendit, velesedicium qui assiminus, tem.

nog slechts door een paar man wordt verdedigd, dat Franssen ernstig gedemoraliseerd gehurkt in een hoekje zit. De man is als enige in de ruimte ongewapend, terwijl de anderen met man en macht de vijand van zich af proberen te houden. Men heeft op dat moment en onder die omstandigheden natuurlijk wel iets anders aan het hoofd dan zich te bekommeren om deze gevangene en deze ontsnapt daarmee aan zijn lot. De Duitsers veroveren namelijk even later de post, majoor Landzaat sneuvelt daarbij, maar niet dan nadat hij iedereen, dus ook Franssen, heeft weggestuurd. De ex-gevangene voegt zich heimelijk bij de wegtrekkende troepen en wordt diezelfde dag weer, maar nu door de Duitsers gevangengenomen en afgevoerd naar het ziekenhuis.

Het verhaal krijgt een bizarre wending. Franssen wordt net als de anderen door de militaire leiding gevraagd verslag te doen van zijn activiteiten aan het front. Daarin schetst hij een totaal andere lezing van de gebeurtenissen in de periode 10 tot 14 mei. Die lezing herhaalt hij ook mondeling ten overstaan van de Commandant van het Leger die hem tijdens een inspectietocht op 21 mei van dat jaar bezoekt als hij nog in het

‘JE MOET DOEN!...’

ziekenhuis in Arnhem ligt. Het voorval met Verberne laat hij uiteraard wijselijk achterwege.

In zijn rapportages en ondervragingen heeft hij steeds, een goed advocaat betamend, een verklaring, of misschien beter een smoes voor zijn opvallende gedrag, geeft hij anderen de schuld en verschuilt hij zich met grote behendigheid telkens weer achter de verwarring van het gevecht. Als zijn superieur, Van der Ploeg, die gewond was afgevoerd, het rapport leest, schrijft deze een reactie waar de woede en verontwaardiging doorheen vlamt. Hij vertelt over de eerdergenoemde handelwijze van Franssen bij optrekken naar de frontlinie in de middag van 12 mei. Andere officieren en soldaten vertellen ook over de lafheid van Franssen in hun verklaringen naar aanleiding van zijn tweede ongeoorloofde terugtrekking in de avond van 12 op 13 mei.

In een proces-verbaal in 1948 vertelt Franssen wel over het voorval met Verberne maar stelt het als volgt voor: ‘In een gesprek met de Sergeant-toegevoegd Sesing kwamen wij tot de conclusie, dat het enige wat ons overbleef te doen was ons over te geven. Ik was volkomen gebroken. De mogelijkheid, dat nog Nederlanders in de omgeving waren, achtten wij totaal uitgesloten. Intussen was ik van vermoeienis ingeslapen en ik werd wakker, doordat ik mijn Sergeant-toegevoegd hoorde roepen: *‘Wir übergeben uns’*, waarop ik hoorde: *‘Waffen hinlegen’*. Het is pertinent onjuist, dat woorden gebruikt zijn als *‘Kamerad’*, *‘Wir sind Freunde’* of iets dergelijks. Als Sesing verklaart, dat *ik* heb geroepen, dat wij ons overgaven, is dit onjuist.’

Hij vertelt dat naar zijn mening Verberne de kluts geheel kwijt was, dat hij daarom gewillig is meegegaan en dat hij zeker niet in de dij is geschoten. Pas later bij de stormloop van de Duitsers op de post van Landzaat is hij aan zijn dij gewond geraakt, terwijl hij naar eigen zeggen heldhaftig de commandopost meeverdedigde en zelfs de laatste was die vertrok. Dit in tegenstelling tot andere getuigenverklaringen. Hij hemelt de heldendaden van Landzaat terecht op, maar maakt er een melodramatisch verhaal van en sluit af met de woorden van de Duitse officier die hem als krijgsgevangene afvoert: *‘Das war militärisch allerdings eine sehr gute Verteidigung.’* Alsof Franssen zelf heldhaftig is geweest.

Zijn versie wordt niet geloofd.

Franssen heeft ook al vóór 1948 wraak op Verberne proberen te nemen. In een rapportage in 1940 komt hij op de proppen met een nare beschuldiging. Bijna tussen neus en lippen verklaart hij dat Jacques soldaat Albert

Hilberdink uit Heerlen standrechtelijk heeft geëxecuteerd omdat deze, volgens Franssen, Duits sprak en zich, volgens de beul, leek te onttrekken aan het strijdgewoel. Het is waar dat een in Duitsland geboren, maar Nederlandse soldaat met die naam op 12 mei bij de slag om de Grebbeberg is gesneuveld. Maar de man sneuvelt, zo blijkt, onder eervolle omstandigheden, want hij krijgt postuum het Bronzen Kruis. Reserve-Hulpaalmoezenier Duijnste, die zich ontfermt over het stoffelijk overschot van Hilberdink vermeldt ook geen bijzonderheid over zijn dood en alleen maar: ‘Een brief in zijn zak bevat foto’s van een jong getrouwd stel en zijn vrouw schrijft daarbij hoe heerlijk het zal zijn als hij met Pinksteren 3 dagen verlof krijgt. Ook hem hebben wij met ons allen op de Koerheuvel begraven.’ Dit veldgraf bij Prattenburg ten westen van Rhenen is een plek waar Jacques in de verste verte niet in de buurt is geweest. Bovendien, niemand anders vermeldt in zijn rapportages dit verhaal van Franssen. Het moet een leugen geweest zijn om Jacques te beschadigen. Deze laatste wordt wel over de kwestie ondervraagd, maar zijn naam wordt gezuiverd, voor zo ver dat nodig was.

Franssen herhaalt deze beschuldiging niet meer als hij in 1948 door de militaire commissie wordt ondervraagd. De locatie voor de ondervraging verheldert veel. Hij zit dan namelijk opgesloten in de cellenbarak te Scheveningen vanwege zijn lidmaatschap van de NSB en zijn verregaande collaboratie tijdens de oorlogsjaren.

Franssen had al voor de oorlog een advocatenkantoor in Den Haag en neemt na het Grebbeberg-debacle namens de Duitse bezetters de taak op zich een aantal gerenommeerde politieke partijen en verenigingen te liquideren. Hij maakt zich ook schuldig aan de handel in en verkoop van verbeurdverklaarde bezittingen van joden. Het gaat dan vooral om kunstvoorwerpen, die tot op de dag van vandaag door familieleden worden gezocht en geclaimd. Tot slot is hij commissaris bij uitgeverij Oceanus, de Nederlandse tak van de nationaal-socialistische onderneming Mundi-Verlag in Berlijn.

Die collaboratie met de Duitsers geeft hem de mogelijkheid om uit wraak het leven van Jacques zo zuur mogelijk te maken. Hij manipuleert de Duitse autoriteiten en zet ze op zijn spoor met allerlei beschuldigingen, zoals de vermeende moord op de ‘Duitser’ Hilberdink. Jacques was in 1942 getrouwd, had in hetzelfde jaar zijn studie geneeskunde afgerond en wilde zich vestigen als huisarts. Dat werd hem belet want hij moest voortdurend verkassen als de autoriteiten hem weer op het spoor

waren. Doordat hij gezocht werd, kwam hij in de jaren erna niet verder dan een positie als waarnemer, steeds voor een korte tijd; in totaal op tien adressen, overal in het land verspreid. Hij was voortdurend op de vlucht als een halve onderduiker. Het kwam voor dat een lokale politieagent aanbelde met de mededeling: ‘Zeg tegen mijnheer de jonge dokter, dat hij weg moet. Over een paar uur kom ik hem met hulp halen.’ Het was dan weer tijd om te vertrekken.

De rust voor Jacques keert een beetje terug halverwege 1944. Blijkbaar vertrouwen de bezetters Franssen niet of in ieder geval minder dan daarvoor, want hij wordt in juli 1944 in Deventer gearresteerd en aansluitend als krijgsgevangene KGF271473 naar Duitsland overgebracht. De Nederlandse leiding van de eerste twee kampen waar hij geplaatst wordt, weigeren hem de toegang. Zijn faam als NSB’er en collaborateur is hem duidelijk vooruitgesnel. Bij een derde mag hij wel blijven, maar een speciaal tribunaal besluit dat hij buiten de gemeenschap wordt geplaatst (lees: geïsoleerd). Hij krijgt op zijn eerste dag al de nodige klappen van andere krijgsgevangenen, mag verder geen contact hebben met Duitsers en geen officierstekenen dragen.

Bij zijn terugkeer wordt Franssen in Den Haag aangehouden in de eerste golf van arrestaties waarin ook NSB-kopstukken als Mussert en Blokzijl zijn opgepakt.

Wegens het verlenen van hulp aan de vijand wordt hij op 17 december 1948 tot drie jaar gevangenisstraf veroordeeld (na een eis van vier-en-half jaar). Een van de slachtoffers, oud-minister en burgemeester van Eindhoven Kolfshoten schrijft nog een brief aan de officier van justitie in de zaak, waarin hij stelt dat de rechtbank wel erg mild is geweest voor Franssen die hij bestempelt als ‘glad als slijm’.

Met de vrede in mei 1945 en zijn Nemesis achter slot en grendel is er voor Jacques een bevrijding in dubbel opzicht. Hij kan zich settelen met zijn gezin en een eigen huisartspraktijk beginnen. Daarmee wordt de militaire dimensie in zijn leven minder groot. Hij krijgt de waardering voor zijn daden op de Grebbeberg, zoals gezegd, de Bronzen Leeuw, maar ook een oorlogsherinneringskruis met gesp «NEDERLAND MEI 1940» en een Draaginsigne Veteranen. Na 1945 blijft hij reserve-officier, wordt ingedeeld bij het 10^E R.I. en krijgt in 1949 een promotie tot reserve-kapitein, maar slaat uiteindelijk een volgende promotie tot reserve-majoor af, omdat een eventuele oproep of oefening te veel tijd zou kosten, zijn werk te veel zou schaden en zijn vakantiedagen zou opsouperen. Medio jaren vijftig gaat

hij met buitengewoon verlof. Hij bezoekt nog wel geregeld de veteranendagen.

De zaak Hilberdink krijgt nog wel een vervelend staartje als in 2004 — Jacques leeft dan nog — op internet een aantal mensen in discussie gaat over de mogelijke toedracht van de executie, nadat de rapportage van Franssen openbaar toegankelijk wordt. Een vroeg staaltje van complotdenken is het gevolg. Jacques zou zijn vrijgesproken vanwege de hoge militaire positie van zijn vader, erger nog, zijn rapportages over de meidagen zijn verdwenen en verdoezeld in de archieven, hij was een wildeman geweest, de direct betrokkenen, In den Bosch en Kuijpers liegen, in samenwerking met Jacques, in hun verklaring over Franssen en dus, zo concludeert men, moet Jacques soldaat Hilberdink wel hebben doodgeschoten. Kortom, Franssen is eigenlijk slachtoffer.

Als uiteindelijk een deelnemer aan de discussie wat verder kijkt in de aanwezige documentatie, de tegenstrijdigheden en onwaarschijnlijkheden benoemt in het rapport van Franssen, het zwarte oorlogsverleden naar boven haalt en vooral zijn veroordeling tot drie jaar gevangenisstraf memoreert, is de discussie even snel verstomd als dat ze is opgedoken.

Blijft over dat zijn vader bijzonder trots op Jacques zal zijn geweest en hem inderdaad heeft bijgeschreven in de ring van oorlogen en expedities die de Verbernes al vanaf 1856 meemaken. Zijn moeder zal vooral erg opgelucht zijn geweest dat de stamhouder in leven is gebleven.